

УДК 378.011.3-057.175:81'243

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПАРТИСИПАТИВНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ В НИХ МОРАЛЬНО-ПАРТИСИПАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

В. П. Жуков

FUTURE TEACHERS PREPARATION FOR PARTICIPATIVE INTERACTION IN THE CONTEXT OF FORMING A MORAL AND PARTICIPATIVE CULTURE

V. Zhukov

У статті обґрунтовується актуальність проблеми підготовки майбутніх учителів до партисипативної взаємодії. Це зумовлюється тим, що сучасна освіта відчуває потребу в учителях-професіоналах, які володіють морально-партисипативною культурою, для якої характерні гуманізм, демократизм, духовність та моральність. Акцентовано увагу на тому, що партисипативну підготовку майбутніх учителів слід розглядати в нерозривному зв'язку з формуванням їхньої професійно-моральної компетентності, що своєю чергою, акумулюється у феномені морально-партисипативної культури. Партисипативність майбутнього вчителя автор визначає як професійно-моральну якість особистості, в основі якої лежать суб'єкт-суб'єктні відносини, що означають співпрацю, обумовлену загальними інтересами, цінностями, поглядами, що характеризується творчим підходом, професійними морально-етичними цінностями і нормами, що виражається в рівноправності й співуправлінні педагога та інших учасників освітнього процесу. Визначено характерні риси, які властиві готовності майбутнього вчителя до партисипативної взаємодії як результату відповідної підготовки в контексті формування в них морально-партисипативної культури, як-от: уміння майбутніх учителів розв'язувати морально-етичні проблеми; прагнення до спільного прийняття та виконання рішень викладачем і майбутнім учителем на принципах демократизму; діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу, заснована на паритетних, гуманістичних засадах; зацікавленість усіх учасників освітнього процесу щодо досягнення консенсусу в процесі вирішення проблемних комунікативних ситуацій; моральна позиція учасників педагогічної взаємодії; відповідальність кожного учасника освітнього процесу за його результати. Запропоновано педагогічну технологію партисипативної підготовки майбутніх учителів, яку розглянуто як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування досліджуваного процесу, що забезпечує його високу результативність і відповідає психолого-педагогічним критеріям професійної етики. В основу педагогічної технології покладено сукупність таких концептуальних підходів, як: партисипативний, системний, компетентнісний, технологічний, особистісно-діяльнісний, контекстний і креативний. Розроблена педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до партисипативної взаємодії передбачає реалізацію організаційно-моделювального, мотиваційно-стимулювального, компетентісно-інтелектуального, процесуально-практичного і

рефлексивно-корегувального етапів. Отже, партисипативну підготовку майбутнього вчителя розглянуто як систему професійно-педагогічної підготовки (теоретичної, методичної, практичної), метою якої є формування партисипативної компетентності, що базується на співпраці, співтворчості та партнерській взаємодії. Означена підготовка забезпечується реалізацією відповідної педагогічної технології.

Ключові слова: майбутній учитель, партисипативність, підготовка, морально-партисипативна культура, партнерство, педагогічна технологія.

The article substantiates the relevance of the problem of training future teachers for participatory interaction. This is due to the fact that modern education feels the need for professional teachers who possess a moral and participative culture characterized by humanism, democracy, spirituality and morality. Attention is focused on the fact that participative training of future teachers should be considered in an inextricable connection with the formation of their professional and moral competence, which in turn accumulates in the phenomenon of moral and participative culture. Participativeness of the future teacher is defined by the author as a professional and moral quality of the individual, which is based on subject-subject relations, which means cooperation, determined by common interests, values, views, characterized by a creative approach, professional moral and ethical values and norms, which is expressed in the equality and co-management of the teacher and other participants in the educational process. Characteristic features characteristic of the future teacher's readiness for participative interaction as a result of appropriate training in the context of the formation of a moral and participative culture in them are identified, such as: the ability of future teachers to solve moral and ethical problems; striving for joint adoption and implementation of decisions by the teacher and the future teacher based on the principles of democracy; dialogic interaction of participants in the educational process, based on parity, humanistic principles; the interest of all participants in the educational process in reaching a consensus in the process of solving problematic communicative situations; the moral position of participants in pedagogical interaction; the responsibility of each participant in the educational process for its results. A pedagogical technology of participative training of future teachers is proposed, which is considered as an interconnected set of internal parameters and external characteristics of the functioning of the studied process, which ensures its high effectiveness and meets the psychological and pedagogical criteria of professional ethics. Pedagogical technology is based on a set of such conceptual approaches as: participatory, systemic, competence-based, technological, personal-active, contextual and creative. The developed pedagogical technology for preparing future teachers for participatory interaction involves the implementation of organizational-modeling, motivational-stimulating, competence-intellectual, procedural-praxeological and reflective-corrective stages. Therefore, participative training of the future teacher is considered as a system of professional and pedagogical training (theoretical, methodical, practical), the purpose of which is the formation of participative competence based on cooperation, co-creation and partnership interaction. This training is provided by the implementation of appropriate pedagogical technology.

Key words: future teacher, participativeness, training, moral-participative culture, partnership, pedagogical technology.

Постановка проблеми. Сучасний період розвитку суспільства, що характеризується інноваційними змінами, вимагає об'єднання науково-педагогічних сил для відновлення наявної та створення більш ефективної, стабільної та високопрофесійної системи освіти, здатної забезпечити

випереджальний розвиток соціокультурного й освітнього потенціалу країни. Старі організаційні форми навчальної діяльності, спрямовані на реалізацію «знаннєвого» підходу, не дають змогу здійснювати діалогову взаємодію здобувача освіти і вчителя достатньою мірою.

Невідповідність між рівнем реальної та належної підготовки вчительських кадрів сьогодні очевидна як утім і те, що система вищої педагогічної освіти лише тоді виправдовує соціальні очікування, коли забезпечує «випереджальну» підготовку майбутніх учителів. Звідси очевидним є той факт, що успіх партисипативного стилю професійної підготовки значною мірою залежить від компетентності майбутнього вчителя в управлінні освітньо-виховним процесом.

Основою педагогічної діяльності має стати реалізація цілей та завдань освіти в процесі навчально-пізнавальної діяльності, яка заснована на особистісно орієнтованій педагогіці та гуманістичних засадах співробітництва майбутнього вчителя та учня, продуктами якого одночасно є і раціональна технологія навчання, і гармонійний розвиток особистості. Взаємодія майбутнього вчителя і здобувача освіти, партнерство та співпраця в навчальному процесі сприятимуть пошуку нових форм міжособистісного спілкування між педагогами та учнями, підвищенню якості освіти.

Виникнувши в галузі управління, партисипація починає являти собою самостійну характеристику професійно-педагогічної підготовки, що на сучасному етапі характеризується демократизацією та гуманізацією освітнього процесу. Партисипація стає частиною професійно-педагогічної підготовки, доповнюючи її співробітництвом в управлінні.

Отже, актуальність нашого дослідження пов'язана, по-перше, із сучасними тенденціями розвитку освіти у світі; по-друге, з величезними, але ще не повністю реалізованими потенційними можливостями вищих педагогічних навчальних закладів у підготовці висококваліфікованих кадрів, здатних здійснювати партисипативний стиль управління навчанням учнів; по-третє, недостатньою розробленістю теоретико-технологічного забезпечення підготовки майбутніх учителів до партисипативної взаємодії, тобто їхньої партисипативної підготовки.

Аналіз педагогічної практики дає підстави для висновку, що професійна підготовка майбутнього педагога до здійснення партисипативної взаємодії у процесі викладання різних дисциплін має специфіку змісту, форм, методів і є важливою частиною освітнього процесу в педагогічному навчальному закладі. Таке розуміння місця професійної підготовки здобувача вищої педагогічної освіти потребує визначення теоретико-методичної стратегії розвитку майбутнього вчителя партисипативного стилю управління навчанням учнів; розроблення методичного забезпечення цієї стратегії у вигляді структурно-функціональної моделі, визначення її змістових компонентів, основ їх взаємодії та педагогічних умов, за яких вона може бути ефективно реалізована.

У свою чергу, партисипативність педагогічної взаємодії визначається характером моральної позиції педагога, його професійними морально-етичними цінностями та якостями, що забезпечує творчу, партнерську взаємодію, яка характеризується гуманістичною спрямованістю, доброчесністю, конструктивним підходом до справи (Жуков & Попова, 2022). Отже, партисипативну підготовку майбутніх учителів вважаємо необхідно розглядати в нерозривному зв'язку з формуванням їхньої професійно-моральної компетентності.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Останнім часом розвиток проблеми партисипативної підготовки майбутніх педагогів набув нового імпульсу. Зміни, що відбулися в нашій країні, і особливо переосмислення вітчизняного й зарубіжного досвіду, послужили основою для комплексного вивчення феномену партисипації як складової професійно-педагогічної підготовки вчителя з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільства та педагогіки.

У зв'язку з цим розширюється термінологічний простір педагогіки, оскільки переглядаються уявлення про низку категорій, їх взаємозв'язки, що також стосується використання терміна «партисипація» у педагогічній науці, його адаптації до нового середовища. Отже, розв'язання багатьох проблем методології пов'язане з трансформацією понять, у тому числі і поняття «підготовка майбутнього вчителя до партисипативної взаємодії». Водночас виникає необхідність перевести ключові поняття теорії партисипативної підготовки до розряду категорій, щоб зробити їх одноманітними і визначити межі використання.

У контексті досліджуваної нами проблеми значний інтерес мають праці як зарубіжних так і українських науковців Н. Титової (2018), О. Фаст (2020), Д. Швеця (2015) та ін., у яких обґрунтовано теоретико-методологічні та психолого-педагогічні положення партисипативного підходу в освітній сфері, а також суть і значення партисипативної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти. Окремим якостям, які характеризують партисипативність педагога (емпатія, толерантність, фасилітаційність, моральна позиція та ін.) присвячено праці автора статті (Жуков, 2023; Попова & Жуков, 2020, 2022, 2023), а також І. Гавран (2018), О. Попової & А. Цапко (2020) та ін. Нами уточнено особливості партисипативного підходу в освітній сфері, з'ясовано суть поняття «партисипативна підготовка майбутнього вчителя» (Жуков & Попова, 2022).

Незважаючи на проведені дослідження, досі залишаються: остаточно невизначеним термінологічне поле дослідження, нерозв'язаними низка суперечностей, зокрема між необхідністю партисипативної підготовки майбутніх учителів та нерозробленістю науково-методичного забезпечення такої підготовки.

Мета статті – уточнити термінологічне поле дослідження проблеми підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти до партисипативної взаємодії, визначити етапи технології означеної підготовки.

Виклад основного матеріалу. Термінологічний ряд досліджуваної проблеми становлять такі основні поняття: партисипація, партисипативність, участь, співучасть, співпраця, професійно-педагогічна підготовка майбутніх вчителів, партисипативна підготовка студентів педагогічних закладів вищої освіти. Відправним і центральним у цій низці стає поняття «партисипативність».

Термін «партисипація» у науковий обіг уведений Леві Брюлем у роботі «Надприродне в первісному мисленні» (1931), в якій він розглядав партисипацію як переживання цілісної єдності з іншою людиною за рахунок «екзистенційного природнення» (партисипації). Партисипація, на думку вченого, обумовлена прагненням людини бути в найбільш комфортному психосоматичному режимі, який би забезпечував їй найбільшу адаптацію (Contributors to Wikimedia projects, 2004). На сучасному етапі така адаптація може бути визначена як «суб'єкт-суб'єктні відносини».

У філософії партисипація розглядається як загальне дане людині споконвічне прагнення спілкуватися і співпрацювати під час спілкування.

У культурології під партисипацією розуміють прагнення людини почуватися частиною соціального простору завдяки відчуттю єдності, природнення, співвідношенню загального та її частин.

Учені-психологи партисипацію розглядають як такий психосоматичний стан, у якому людина починає відчувати на певний час свою єдність і прагнення до злиття не тільки зі схожими об'єктами, а й з чимось протилежним йому.

У педагогічній науці партисипація трактується як організація співпраці між здобувачами освіти та педагогом, яка характеризується системним спільним плануванням та прийняттям рішень про методи, засоби та форми спілкування, співучасть, делегування прав, діалогічну взаємодію, демократичний стиль спілкування тощо (Титова, 2018).

У педагогічних дослідженнях з управління педагогічними системами термін «партисипація», зазвичай, розглядається як протилежність домінуванню, примусу та авторитарності, що реалізується під час спільного прийняття рішень, спільного виявлення проблем та варіантів їх розв'язання, делегуванні прав, а також створенні сприятливого для співробітництва психологічного клімату.

Аналізуючи проблему партисипативної підготовки майбутніх учителів, доцільно звернутися до праць А. Макаренка (1990), адже його педагогіка зовсім не була педагогікою «нав'язування» і «тиску», проте слугувала утвердженню довіри, оптимізму, взаємної відповідальності, а це означає, що вона була «педагогікою співпраці» вихователів і вихованців. У наш час, попри скептичне ставлення деяких осіб до творчості видатного педагога, ідеї і справа А. Макаренка поширюються у всьому світі (Дубасенюк, 2003).

А. Макаренко створив абсолютно нову та незвичайну для радянської педагогіки модель організації виховного процесу та нову для свого часу систему

виховання. Найважливішою рисою цієї системи, був управлінський підхід, в основі якого лежали принципи гуманізму, людяності, поваги, свободи вибору та активної життєвої позиції, яка полягає в участі кожного члена колективу в управлінні.

Багато принципів менеджменту, і навіть педагогічні принципи управління колективом учнів, мають багато спільного з концепцією розробленою А. Макаренком і відбивають трактування поняття «партисипація» в аспекті організації управління, делегування повноважень, співпраці. Сучасне поняття «партисипація» також пов'язане з поняттям «суспільна думка», хоча, звісно, вона має певні відмінності від суспільної думки, що розглядалась у радянській педагогіці.

Аналіз наукової літератури сучасного періоду становлення та розвитку поняття «партисипація» дає підстави свідчити, що більшість сучасних учених співвідносять термін «партисипація» із категоріями «участь», «співучасть», «залучення» (Duncan, 1989). Поняття «участь» – є більш мінливим й умовним поняттям, ніж взаємодія. Зауваження Пейтмана (Pateman, 1970) про те, що «широко розповсюджене використання цього терміна [...]» мало тенденцію означати, що якийсь точний, значущий зміст майже зник; поняття «участь» використовується для опису широкого спектра різноманітних ситуацій і лишається актуальним сьогодні.

Участь характеризується як синонім поняття «делегування», результат демократичного стилю управління колективом або як метод організації колективу (педагогічного зокрема), який сприяє згуртуванню всіх його членів шляхом формування відносин взаємної відповідальності та співпраці.

Поняття «співучасть» здебільшого розглядається як спільне розв'язання проблем керівником та підлеглими (Фаст, 2020).

Щодо дефініції «залученість», то більшість фахівців вважають її більш вузьким поняттям, і дослідники вживають його лише тоді, коли вони мають на увазі делегування співробітникам тих чи інших управлінських повноважень (Duncan, 1989).

Партисипація тісно пов'язана з управлінським аспектом, що неможливо не враховувати під час аналізу цього феномену. Проте сучасні вчені-педагоги розглядають партисипацію як явище, яке зародившись в управлінській сфері, стало універсальним і поширилося на суміжні з ним галузі, зокрема, на педагогіку. Отже, педагогічна партисипація базується значною мірою на управлінському ґрунті, що представляє певну складність та накладає певний відбиток на підходах до її дослідження.

Проблема порівняння трактувань поняття «партисипація» у педагогічній науці та теорії управління має велике значення для організації партисипативної підготовки студентів педагогічних вишів. Деякі науковці вважають, що визначення суті партисипативної підготовки майбутніх педагогів має, з одного боку, зберегти основні особливості класичного трактування поняття «партисипація» в управлінні,

з іншого – усунути специфічні риси, характерні для управлінської області, даючи можливість ученим досліджувати означену підготовку як педагогічний феномен.

Слід підкреслити, що партисипативна взаємодія вчителя та учня, викладача і студента має першорядне значення в освітньому процесі. Саме від того, як педагог здійснює керівництво навчальною діяльністю здобувача освіти залежить розвиток його особистості, його готовність до виконання навчальних завдань. Отже, одне із завдань сучасного вчителя полягає в чіткому управлінні діяльністю учня, за якого спілкування між ними набувало б управлінської спрямованості, що передбачає поступовий розвиток партнерських відносин з одночасним збереженням суб'єктної форми взаємовідносин.

З огляду на вище зазначене, підготовку майбутнього вчителя до партисипативної взаємодії (або партисипативну складову професійної підготовки) розглядаємо як найважливіший елемент педагогічного спілкування та комунікації, що характеризуються суб'єкт-суб'єктними відносинами, співпрацею, діалогом педагога і здобувача освіти, що підводить нас до висновку: партисипація має бути досліджена більш докладно в професійно-педагогічній підготовці майбутнього вчителя.

Підготовка майбутніх учителів до партисипативної взаємодії вимагає розроблення й упровадження в процес формування в них морально-партисипативної культури педагогічної технології, яку розглянуто як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів і зовнішніх характеристик функціонування досліджуваного процесу, що забезпечує його високу результативність і відповідає психолого-педагогічним критеріям професійної етики.

В основу педагогічної технології покладено сукупність таких концептуальних підходів, як: партисипативний, системний, компетентнісний, технологічний, особистісно-діяльнісний, контекстний і креативний.

Під час розроблення й обґрунтування педагогічної технології підготовки майбутніх учителів до партисипативної взаємодії враховували:

- структуру готовності майбутніх учителів до партисипативної взаємодії як результату відповідної професійної підготовки майбутніх фахівців;
- логіку процесу професійної підготовки здобувачів освіти;
- результати наукових праць з проблеми професійної підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти;
- положення партисипативного підходу в освіті;
- положення партисипативного, системного, компетентнісного, технологічного та особистісно-діяльнісного підходів до професійної підготовки майбутніх учителів.

Розроблена педагогічна технологія підготовки майбутніх учителів до партисипативної взаємодії передбачає реалізацію організаційно-моделювального,

мотиваційно-стимулювального, компетентнісно-інтелектуального, процесуально-практичного і рефлексивно-корегувального етапів.

Організаційно-моделювальний етап передбачає поглиблення професійної компетентності викладачів щодо партисипативної підготовки майбутніх учителів; розроблення стратегій роботи зі здобувачами освіти й відбір навчально-методичного інструментарію (форм, методів, засобів), забезпечення відповідної підготовки майбутніх педагогів. Виокремлення організаційно-моделювального етапу технології зумовлено тим, що забезпечити підготовку майбутніх учителів певного напрямку в змозі викладачі, які є професійно компетентними у цій галузі.

Мотиваційно-стимулювальний етап спрямований на усвідомлення майбутніми вчителями ролі та значення партисипативного підходу в освіті як сучасної гуманістичної ідеології; стимулювання професійно-навчальної мотивації щодо спеціальної підготовки до партисипативної взаємодії. На цьому етапі також передбачається стимулювання майбутніх учителів до професійного самовиховання й самовдосконалення в означеному напрямі.

Головною метою *компетентнісно-інтелектуального етапу* є формування у майбутніх учителів нового «партисипативного» педагогічного мислення та професійних компетентностей (знань, умінь, якостей), що характеризують готовність педагога до партисипативної взаємодії.

Процесуально-практичний етап передбачає набуття майбутніми вчителями досвіду партисипативної взаємодії під час педагогічних практик, які значною мірою визначають вектори забезпечення ефективності й результативності реалізації отриманих партисипативних компетентностей, а також закріплення партисипативного стилю педагогічної взаємодії у реальному освітньому процесі.

На *рефлексивно-корегувальному етапі*, на основі рефлексивного оцінювання викладачами й самооцінювання майбутніми вчителями результативності запровадженої технології, передбачається здійснення корекції змісту, форм і методів досліджуваної підготовки майбутніх учителів.

Висновки. Гуманізація освітнього простору педагогічних ЗВО зумовлює перегляд методологічних підходів, які сприятимуть реалізації гуманістичної парадигми та філософії людиноцетризму в освіті, партисипативності педагогічної взаємодії. Обґрунтовано, що партисипативний підхід сприяє діалогізації освітнього процесу, впливає на паритетність педагогічної взаємодії, спільне прийняття і виконання рішень, надання можливості кожному студенту бути активними на всіх етапах професіоналізації.

Отже, під партисипативністю майбутнього вчителя розуміємо *професійно-моральну якість особистості*, в основі якої лежать суб'єкт-суб'єктні відносини, що означають співпрацю, обумовлену загальними інтересами, цінностями, поглядами, що характеризується творчим підходом, професійними морально-етичними цінностями і нормами, що виражається в рівноправності й співуправлінні педагога

та інших учасників освітнього процесу. Під підготовкою майбутнього вчителя до партисипативної взаємодії розуміємо систему такої підготовки (теоретичної, методичної, практичної), метою якої є формування партисипативної готовності, яка базується на співпраці, співтворчості та партнерській взаємодії учасників освітнього процесу.

Узагальнення вище наведених положень дало можливість визначити характерні риси, які властиві готовності майбутнього вчителя до партисипативної взаємодії у контексті формування в них морально-парсипативної культури, як-от: уміння майбутніх учителів розв'язувати морально-етичні проблеми; прагнення до спільного прийняття та виконання рішень викладачем і майбутнім учителем на принципах демократизму; діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу, заснована на паритетних, гуманістичних засадах; зацікавленість усіх учасників освітнього процесу щодо досягнення консенсусу в процесі вирішення проблемних комунікативних ситуацій; моральна позиція учасників педагогічної взаємодії; відповідальність кожного учасника освітнього процесу за його результати.

Перспективи подальших розвідок убачаємо в науковому обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування морально-партисипативної культури майбутніх учителів у закладах вищої педагогічної освіти.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Гавран, І. А. (2015). Формування педагогічної емпатії студентів інститутів мистецтв як засіб оптимізації процесу навчання. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14 : Теорія і методика мистецької освіти*, (19), 23–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2015_19_8
- Дубасенюк, О. А. (2003). А. С. Макаренко про роль вихователя і виховного процесу у формуванні особистості. У *Національна освіта у контексті творчості А. Макаренка* : зб. наук. праць (с. 6–10). Житомир : ЖДЦНТІЕІ.
- Жуков, В. П. (2023). Актуальність проблеми формування етико-партисипативної культури майбутніх учителів. У *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 751–753). ХНПУ імені Г. С. Сковороди. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11720>
- Жуков, В. П. & Попова, О. В. (2022). Партисипативний підхід до формування моральної позиції майбутнього вчителя. *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи*, (58), 28–40. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.03>
- Макаренко, А. С. (1990). *Методика виховної роботи*. Київ: Рад. шк.
- Попова, О. В. & Жуков, В. П. (2020). Педагогічне забезпечення процесу підготовки майбутніх учителів до виховання толерантності школярів. *Теорія та методика навчання та виховання*, (49), 67–79. <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.49.06>
- Попова, О. В., & Жуков, В. П. (2022). Сутнісно-змістова характеристика емпатійно-партисипативної підготовки майбутнього вчителя. У *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика: Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції* (с. 418–422). ХНПУ імені Г. С. Сковороди. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8367>
- Попова, О. В. & Жуков, В. П. (2023). Професійна підготовка майбутнього вчителя музичного мистецтва в контексті сучасних викликів. *Перспективи та інновації науки. Серія "Педагогіка"*, (8(26)), 265–277. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-265-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-265-277)
- Попова, О. В. & Цапко, А. М. (2020). Обґрунтування змісту етапів технології підготовки майбутніх учителів до педагогічної фасилітації у професійній діяльності. *Педагогічні науки*, (93), 117–122. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-17>
- Титова, Н. М. (2018). Використання партисипативного підходу у психолого-педагогічній підготовці педагогів професійного навчання. *World Science*, 1(7(35)), 38–44. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6044
- Фаст, О. Л. (2020). Партисипативний супровід формування педагогічної самоєфективності майбутніх учителів початкових класів. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, 2(68), 202–207. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.40>
- Швець, Д. Є. (2015). Партисипаторна модель управління в системі вищої освіти. *Гуманітарний вісник ЗДІА*, 63, 249–256. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_63_27
- Contributors to Wikimedia projects. (2004, 6 oct.). *Lucien Lévy-Bruhl* – *Wikipedia*. Wikipedia, the free encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Lucien_Lévy-Bruhl

- Duncan, J. W. (1989). *Great Ideas in Management : Lessons from the Founders and Foundations of Managerial Practice*. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

REFERENCES

- Havran, I. A. (2015). Formation of pedagogical empathy of students of art institutes as a means of optimizing the learning process. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Serii 14 : Teoriia i metodyka mystetskoi osvity*, (19), 23–28. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_014_2015_19_8
- Dubaseniuk, O. A. (2003). A. S. Makarenko pro rol' vykhovatel'ia i vykhovnoho protsesu u formuvanni osobystosti [A. S. Makarenko on the role of the educator and the educational process in personality formation]. *Natsionalna osvita u konteksti tvorchosti A. Makarenka : zb. nauk. prats*, (pp. 6–10). Zhytomyr : ZHDTSENTIEI.
- Zhukov, V. P. (2023). Aktualnist' problemy formuvannia etyko-partyssypatyvnoi kultury maibutnikh uchyteliv [The relevance of the problem of forming an ethical and participative culture of future teachers]. *Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice: Materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 751–753). Kharkiv : H. S. Skovoroda KhNPU. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/11720>
- Zhukov, V. P. & Popova, O. V. (2022). Participatory approach to the formation of the moral position of a future teacher. *Zasobi navchal'noj ta naukovo-doslidnoï roboti*, (58), 28–40. <https://doi.org/10.34142/2312-1548.2022.58.03>
- Makarenko, A. S. (1990). *Metodyka vykhovnoi roboty* [Methodology of educational work]. Kyiv : Rad. shk. [in Ukrainian]
- Popova, O. V. & Zhukov, V. P. (2020). Process of pedagogical support of future teachers training for school children's tolerance education. *Teorija ta metodika navchannja ta vihovannja*, (49), 67–79. <https://doi.org/10.34142/23128046.2020.49.06>
- Popova, O. V. & Zhukov, V. P. (2022). Sutnisno-zmistova kharakterystyka empatiino-partyssypatyvnoi pidhotovky maibutnoho vchytel'ia [Substantial and substantive characteristics of empathetic and participatory training of the future teacher]. *Psychological and pedagogical problems of higher and secondary education in the conditions of modern challenges: theory and practice : Materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, (pp. 418–422). Kharkiv : H. S. Skovoroda KhNPU. <https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8367>
- Popova, O. V. & Zhukov, V. P. (2023). Professional training of the future music teacher in the context of modern challenges. *Prospects and innovations of science" (Series "Pedagogy")* (8(26)), 265–277. [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8\(26\)-265-277](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-8(26)-265-277)
- Popova, O. V. & Tsapko, A. M. (2020). Justifying the technology stage content of preparing future teachers for pedagogical facilitation in their professional activity. *Pedagogical sciences*, (93), 117–122. <https://doi.org/10.32999/ksu2413-1865/2020-93-17>
- Tytova, N. M. (2018). Vykorystannia partyssypatyvnoho pidkhodu u psykholoho-pedahohichnii pidhotovtsi pedahohiv profesiinoho navchannia [The use of participatory approach in the psychological and pedagogical training of teachers of vocational training]. *World Science*, 1(7(35)), 38–44. https://doi.org/10.31435/rsglobal_ws/12072018/6044

- Fast, O. L. (2020). Participatory support for the future primary school teachers' pedagogical self-efficacy formation. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* [Pedagogy of Creating a Creative Personality in Higher and Secondary Schools], 2(68), 202–207. <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2020.68-2.40>
- Shvets, D. Ye. (2015). Participatory management model in the higher education. *Humanitarnyi visnyk ZDIA*, (63), 249–256. http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpgvzdia_2015_63_27
- Contributors to Wikimedia projects. (2004, 6 oct.). *Lucien Lévy-Bruhl* – *Wikipedia*. Wikipedia, the free encyclopedia. https://en.wikipedia.org/wiki/Lucien_Lévy-Bruhl
- Duncan, J. W. (1989). *Great Ideas in Management : Lessons from the Founders and Foundations of Managerial Practice*. San Francisco: Jossey Bass Publishers.
- Pateman, C. (1970). *Participation and democratic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Жуков Василь Павлович,
Доктор філософії, доцент,
доцент кафедри музичного мистецтва,
координатор з виховної роботи факультету
мистецтв Харківського національного
педагогічного університету імені
Г. С. Сковороди
Харків, Україна

Zhukov Vasyl
PhD of Educational & Pedagogical Sciences,
Docent, Docent of the Musical Art Department,
Coordinator of Educational Work of the Faculty
of Arts, H. S. Skovoroda Kharkiv National
Pedagogical University
Kharkiv, Ukraine

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-7845-6222>
e-mail: vasil2791@gmail.com